

УДК 159.964.21

Цибуркова Вікторія Юріївна

студентка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

vikky.odessa94@gmail.com

ORCID 0000–0002–7266–5058

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Стаття присвячена огляду та аналізу стану проблеми толерантності у сучасній психологічній науці. Увага приділялася зарубіжним та вітчизняним напрацюванням. Показана проблема толерантності як міждисциплінарного об'єкта дослідження, на який впливає можлива однобічність сфери наукових інтересів психолога-дослідника. Було виявлено, що молода стосовно психології проблема вже накопичила великий обсяг теоретичних та прикладних досліджень. Визначена необхідність комплексного дослідження проблеми толерантності.

Ключові слова: толерантність, визначення толерантності, компоненти толерантності, функції толерантності, види толерантності.

Постановка проблеми. На заході проблема толерантності загострилася у психології раніше, ніж на пострадянському просторі. Але толерантність як об'єкт дослідження інших наук існує з античних часів, коли був розквіт філософії. Толерантність — це засіб, за допомогою якого людина долає власні межі уявлення щодо звичних явищ навколишнього світу. Усі дослідження толерантності спрямовані на різноманітні докази того, що це необхідна характеристика людини і її потрібно розвивати. Сучасні зовнішні умови ставлять такі вимоги до людини, що вона має бути толерантною, терпимою, поважною, ввічливою відносно тих людей, які, наприклад, порушують психологічні межі чи вносять кардинальні зміни в уявлення про навколишній світ, що викликають дискомфорт. Реальним прикладом є політична ситуація на сході України, котру можна назвати випробуванням толерантності для всіх учасників та свідків цих військових подій, тому що більшій частині країни довелося зіштовхнутися із неоднозначним інформаційним простором та стрімкими змінами у житті. В науковому просторі усвідомлюють значимість толерантності, але навіть в рамках психології це відбувається у різних її напрямках: етнопсихологія, психологія спілкування, психологія конфліктів, психологія релігії, педагогічна психологія, політична психологія. Багато доступної інформації має своє коріння не у психології, а у близьких їй гуманітарних науках. Психологія виступає лише як інструмент для дослідження толерантності у міждисциплінарній площині. Це призводить до розмивання суто психологічного поняття толерантності і відтак розвиток психології толерантності трансформується у площину іншої науки. Слід відзначити, що психолог впливає на об'єкт вивчення (в даному випадку на толерантність) своєю особистістю і вивчення

толерантності представляється у деяких випадках однобічно. Тобто тільки з боку особистої сфери інтересів науковця, на яку впливає його особистий семантичний простір поняття толерантності. Я бачу проблему у нестачі суто психологічної інформації про толерантність у рамках сучасного стану психологічної науки з об'єктивних позицій дослідників.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі проблеми толерантності в сучасній психологічній науці.

Поняття толерантності прийшло в усі науки, що її вивчають, з медицини. Воно було введене англійським імунологом П. В. Медоваром і означало зниження або повну відсутність нормальної реакції на будь-який лікарський засіб або іншу речовину, що викликає прояв в організмі певних симптомів [6, с. 43]. Певно саме медичне походження поняття толерантності вплинуло на його побутове розуміння як сприйняття чогось, що має інакше походження чи характеристики, як свого власного та звичного. Толерантність не суто психологічне поняття, тому це ускладнює його розуміння у рамках психології.

Щодо одного з зарубіжних перших напрацювань про толерантність у психології слід відзначити книгу Г. У. Олпорта «Природа упередження», який вперше охарактеризував толерантний і інтолерантний типи особистості та звернув увагу дослідників на вивчення толерантності як психологічного феномена. Вчений називає толерантність особистісною характеристикою людини демократичного суспільства, що поєднує знання про себе, відповідальність, почуття гумору, автономність, здатність до емпатії. Г. У. Олпорт надає узагальнену характеристику толерантної особистості за низкою параметрів: орієнтація на себе; потреба у визначеності; відносно менша потреба в порядку; здатність до емпатії; прагнення до свободи, демократії; знання самого себе; відповідальність; захищеність [8, с. 16–17].

Наступним важливим кроком, який вплинув на розуміння толерантності в психології, є прийняття ЮНЕСКО Декларації принципів толерантності 16 листопада 1995 року, де толерантність визначається як «повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності; гармонія в різноманітті; перш за все активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини» [5, с. 57]. На міжнародному рівні у соціально-політичній площині ЮНЕСКО визначило, якою повинна бути толерантність у своїх проявах.

В сучасній психологічній науці багато уваги приділяється вивченню походження та значення терміна «толерантність» (О. Я. Шаюк, О. А. Чебикина, О. А. Белобрикіна, Л. М. Вшивцева, О. М. Кирилук, О. В. Пацукевич, І. Е. Тихомірова, А. А. Халілова, І. І. Крутькова, А. А. Томілін, С. І. Осіпова, А. І. Богданова, Г. Г. Кравцов, Таебех Нурі, Н. І. Кох, В. М. Золотухін, С. Н. Богатирева та інші). Дослідники звертають увагу на значення поняття в інших мовах, щоб звернути увагу на можливі культурні особливості змісту толерантності. Наприклад, в одній із наукових статей А. А. Халілова розглядає переклад поняття толерантності з латинської як «терпіння, терплячість, прийняття, добровільне перенесення страждань», з англій-

ської — «готовність і здатність без протесту сприймати особистість або річ», з французької — «повага свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів», з китайської — «дозволяти, допускати, виявляти великодушність по відношенню до інших», з арабської — «прощення, поблажливість, м'якість, співчуття, прихильність, терпіння... прихильність до інших», з персидської — «терпіння, терпимість, витривалість» [6, с. 88]. Дивлячись на різноманітні переклади, можна сказати, що толерантність характеризується амбівалентним розумінням її водночас як активного прийняття іншого, так і пасивної смиренності по відношенню до відмінностей (друге розуміння толерантності характерне російськомовному варіанту розуміння). Тобто дослідники толерантності стикаються з тим, що у повсякденному житті об'єкт їх дослідження схильні розуміти як терпимість, начебто пасивне допущення інакшості в навколишньому світі. Це дещо ускладнює методологічну розробку поняття.

Ми підтримуємо думку Д. О. Леонтьєва, що огляд і порівняння різних сенсів не приводить ні до якої визначеності поняття толерантності, тому що вони навіть не зіставляються між собою [3, с. 3]. Але психологу необхідно мати на увазі ці значення для загальної обізнаності.

Розглянемо різні визначення, компоненти, функції підходи, види і характеристики толерантності у зарубіжному та вітчизняному науковому просторі.

В зарубіжній психології склалися 3 основні підходи до дослідження толерантності: класичний, некласичний та проміжний. Згідно з класичним підходом толерантність містить в собі здатність дотримуватися власних переконань за умови прийняття права інших дотримуватися їхніх. Некласичний підхід підкреслює, що усі переконання, цінності, спосіб життя та світосприйняття кожного індивіда є рівноцінними. Автентична толерантність полягає у проміжній позиції між класичним і некласичним способами, тому що базується на повазі до різноманіття особистісних проявів [7, с. 149–158].

Крім того, в зарубіжній психології толерантність розглядається у соціально-психологічному та поведінковому аспектах [4, с. 315–320]. «Толерантність до невизначеності» спершу у зарубіжній психологічній науці досліджувалася (Е. Френкель-Брансвик ввела поняття, а С. Баднером була запропонована перша самостійна методика, спрямована на її діагностику) і визначалася толерантність до невизначеності як особистісна риса. Висловлюється ідея про те, що люди реагують на невизначеність (прагнуть її або уникають) на основі особистісних властивостей.

У пострадянському науковому просторі С. Л. Братченком була зроблена спроба структуризації підходів до розуміння толерантності:

- екзистенційно-гуманістичний: задля чого, заради чого суб'єкт діє толерантно, які цінності відстоює і який в цьому сенс для нього;
- диверсифікаційний: з яких компонентів складається толерантність (когнітивний, емоційний, поведінковий);
- особистісний: особистість носія толерантності як точка відліку для інших структурних компонентів толерантності;
- діалогічний: міжособистісна толерантність;
- фасилітативний: формування толерантності [2, с. 106–110].

Пізніше Г. Л. Бардієр вказав, що толерантність опосередковано пов'язана з психологічними захистами і копінг-стратегіями, внутрішнім конфліктом людини із зовнішнім середовищем [1, с. 29]. Також автор пов'язує толерантність із когнітивною психологією (когнітивний диссонанс Л. Фестінгера, соціальні установки, стереотипи), біхевіоризмом (прояви інтолерантної поведінки), гуманістичною психологією, звертає увагу на цінності та сенси, крос-культурною психологією та етнічною психологією (адаптація, ідентичність).

Д. О. Леонтьєв зробив спробу операціоналізувати поняття толерантності. В ході роботи він виділив типові помилки, що характерні для спроб визначити толерантність [3, с. 11–12]:

- ототожнення толерантності з терпимістю;
- ототожнення толерантності із позитивним відношенням прийняття — вона пов'язана із виключенням ненависті;
- ототожнення толерантності з байдужістю.

Виходячи з цього вчений характеризує толерантність як позицію визнання інших цінностей, поглядів, звичаїв як рівноправних зі звичними своїми цінностями, поглядами, звичаями, незалежно від ступеня згоди з ними [3, с. 11–12]. Важливими індикаторами толерантності він вважає диспозиційну толерантність, внутрішні бар'єри для інтолерантних проявів, рівень напруженості у суспільстві, атрибутивні та нормативні схеми, циркулюючі у свідомості у формі текстів.

Тобто Д. О. Леонтьєв зміг об'єднати основні тенденції дослідження толерантності у типові помилки, сформулювати власне визначення толерантності та виділити ряд її індикаторів.

О. Г. Асмолов виділяє 3 основних аспекти толерантності: у зв'язку зі стійкістю, терпимістю і допустимістю [6, с. 36]. Він розуміє толерантність як визнання іншості; мистецтво жити з несхожим, прийняття іншого, спосіб вирішення конфліктів, норму сумісності. Тобто автор розуміє толерантність як прояв активності, що реалізується інтеракційно.

Г. У. Солдатова розуміє толерантність як готовність прийняти інших такими, які вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди [6, с. 36]. Низка вчених виділяють чотири основних ракурси толерантності: як психологічної стійкості, як системи позитивних установок, як сукупності індивідуальних якостей, як системи особистісних і групових цінностей. Також вони визначають толерантність як інтегральну характеристику індивіда, що демонструє його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем з метою відновлення своєї нерво-психічної рівноваги, успішної адаптації, недопущення конфронтації й розвитку позитивних взаємин із собою й з навколишнім світом [8, с. 24]. Притримуючись інтегрального підходу до толерантності, Г. У. Солдатова об'єднує в носії толерантності різноманітні прояви толерантності.

У сучасній українській психології проблема толерантності представлена дослідниками М. М. Скрипником, В. М. Павленком, М. М. Мельничуком. Вони створили теоретико-психологічну модель толерантності як багаторівневої характеристики особистості, у якій виділили три основні

рівні організації суб'єкта толерантності: психофізіологічний (стриманість), психологічний (когнітивний, емоційний, поведінковий компоненти) та соціально-психологічний (установки). Також ними були виділені інформаційна, розуміння, емотивна, регулятивна функції толерантності [9, с. 172].

Вчені знайшли своєрідну відповідь у психології багатоаспектності і багатокомпонентності толерантності у вигляді використання принципу системності.

Українськими психологами були запропоновані підходи до розуміння толерантності в сучасній психологічній науці: психофізіологічний (природна толерантність робить особистість адаптивною і стійкою), інтеракційний (взаємодія), диверсифікаційний (складність та багатоаспектність толерантності), особистісний (потреба і здатність індивіда бути толерантним), екзистенційно-гуманістичний (вибір людини), соціально-психологічний, ситуаційний (здатність адекватно оцінювати реальну ситуацію) [8, с. 45–48]. Основна їх ідея відображається у багаторівневій характеристиці толерантності: психофізіологічний рівень, індивідуально-психологічний рівень, соціально-психологічний рівень. Ними перелічується низка функцій толерантності: інформаційна, розуміння, емотивна, значеннева, регулятивна. Завдяки даній монографії узагальнюється існуюча інформація стосовно толерантності.

І. Б. Гриншпун розглядає два тлумачення толерантності: 1) як позначення індивідуальної властивості, що полягає в здатності до збереження саморегуляції при фрустраційних (реально чи потенційно) впливах середовища; 2) як позначення здатності до неагресивної поведінки по відношенню до іншої людини на основі відкритості у відносній незалежності від дій іншого [6, с. 58]. Ці тлумачення відображають індивідуально-особистісний та поведінковий рівень.

О. Я. Шаюк було досліджено професійну толерантність у майбутніх економістів [10]. Проте ми звернули увагу на її теоретичну розробку поняття толерантності. Вона виділила ряд компонентів толерантності згідно з основними психологічними напрямками:

– екзистенційно-гуманістичний напрям використаний для аналізу мотиваційно-ціннісного компонента толерантності, де виділяється цінність поваги до людини;

– когнітивний напрям психології осмислює когнітивний компонент толерантності та визначає її як складну систему структурування у свідомості неоднорідних і суперечливих, соціально значущих об'єктів, що є причинами зміни особистісних уявлень, когнітивних сценаріїв, а також — виникнення атрибутів, смислових установок, станів когнітивного дисонансу, ефектів соціальної перцепції, актуалізації життєвих стереотипів;

– біхевіоризм в межах конативного компонента обґрунтовує толерантність як складну систему вмінь, норм і навичок, які об'єднують увесь поведінковий репертуар особи і визначають її схильність до того чи іншого типу соціальної поведінки;

– психоаналітичний напрям був пов'язаний із емоційно-вольовим компонентом толерантності, який визначає толерантність як складну систему

психологічних механізмів взаємодії людини з оточенням, що дозволяє їй одночасно зберегти свою цілісність і змінюватися відповідно до чинних вимог, збалансовує психологічну стійкість і мінливість, охоплює різноспрямовані захисні механізми особистості, копінг-стратегії;

– рефлексивний компонент толерантності означає здатність особистості до перебудови неадекватних установок, ставлень, конструктів і водночас спроможність до соціально унормованої поведінки і гуманних вчинків.

О. Я. Шаюк визначає толерантність як психологічне явище, яке має специфічну структуру і розглядається в діалектичному комплексі вищезазначених компонентів.

Оскільки вона досліджувала професійну толерантність — це привід перейти до розгляду основних видів толерантності, які виділяють у психологічній науці. К. Жмирова характеризує основні види толерантності, зважаючи на об'єкти, по відношенню до яких вона найчастіше виявляється як нетерпимість, а саме толерантність до:

- особистісних особливостей іншої людини (міжособистісна);
- інших поглядів, ідей, думок (інтелектуальна);
- іншого етносу (етнічна);
- іншої віри (конфесійна);
- іншої культури (міжкультурна);
- іншої статі (гендерна);
- іншої сексуальної орієнтації (сексуальна);
- іншого стану здоров'я (медична);
- іншого віку (вікова);
- іншої соціальної групи (соціальна).

Поодинокі дослідження здійснюються стосовно етнічної толерантності (Є. І. Шлягіна, А. Г. Асмолов, Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова) і комунікативної толерантності (В. В. Бойко, М. Т. Громкова, В. М. Гришук, П. Ф. Комогорова, Л. І. Маленкова, А. В. Мудрика, Л. А. Ніколаєва, О. Б. Скрябіна, Г. П. Щедровицький, Л. П. Яцевич, С. В. Русакова).

Сьогодні багато уваги приділяється дослідженню розвитку, формуванню та вихованню толерантності у зв'язку з тим, що толерантність — важливий компонент життєвої позиції зрілої особистості [8, с. 20]. Це зауваження наголошує на тому, що у процесі свого розвитку особистість удосконалює цю характеристику в собі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Наукова робота, мета якої полягала у теоретичному аналізі проблеми толерантності в сучасній психологічній науці, привела до наступних результатів:

- в межах науки психології проблема толерантності доволі молода;
- велика кількість теоретичних та практичних досліджень свідчить про її гостру актуальність;
- багатозначність поняття заважає порозумінню у науковому співтоваристві;
- у зарубіжній сучасній психології прояви толерантності схильні узагальнювати біполярно (наприклад, толерантність як вчинки і характеристика);

– виділяються підходи до розуміння толерантності, що мають підґрунтя у психологічних напрямках і сфері проявів толерантності (С. Л. Братченко: екзистенційно-гуманістичний, диверсифікаційний, особистісний, діалогічний, фасилітативний; О. Я. Шаюк: екзистенційно-гуманістичний, когнітивний, біхевіоризм, психоаналітичний, рефлексивний);

– вітчизняні сучасні психологи задля операціоналізації поняття толерантності створюють її компонентну структуру, виділяють функції, класифікують толерантність згідно з об'єктом, з яким особистість поводить себе толерантно.

Таким чином, проблема толерантності у сучасній психологічній науці актуальна вже більше ніж півстоліття, і за цей час зарубіжні та вітчизняні психологи дослідили у межах власних наукових інтересів різноманіття її проявів, багаторівневність та складність структури. На себе звертає увагу велика кількість прикладних досліджень стосовно зв'язку толерантності та певних особливостей проявів особистості і напрошується висновок про необхідність більш детальних емпірично доведених і теоретично обґрунтованих даних про толерантність в системі індивідуально-особистісних особливостей особистості. Ми вважаємо, що в перспективі необхідно об'єднати характеристики, що притаманні толерантній особистості, та покласти їх на основу комплексної методики діагностики толерантності.

Список використаних джерел і літератури

1. Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности : автореф. дис. ... докт. псих. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Г. Л. Бардиер. — Санкт-Петербург, 2007. — 46 с.
2. Братченко С. Л. Психологические основания исследования толерантности в образовании / С. Л. Братченко // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление. — Красноярск, 2003. — С. 104–117.
3. Леонтьев Д. А. К операціоналізації поняття толерантність / Д. А. Леонтьев // Вопросы психологии. — 2009. — № 5. — С. 3–16.
4. Оконешникова Н. Л. Проблема толерантности личности в современной зарубежной психологии / Н. Л. Оконешникова // Материалы Сибирского психологического форума. — Томск: Томск. гос. ун-т, 2004. — 862 с.
5. Риэрдон Б. Э. Толерантность — дорога к миру / Риэрдон Б. Э. — М. : Бонфи, 2001. — 303 с.
6. Толерантность в современном обществе: опыт междисциплинарных исследований : сборник научных статей / под научн. ред. М. В. Новикова, Н. В. Нижегородцевой. — Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2011. — 357 с.
7. Король Л. Д. Феномен толерантності: аналіз концептуальних підходів у площині зарубіжної психології / Л. Д. Король // Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія. — 2013. — Т. 18, вип. 22, ч. 2 — С. 149–158.
8. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів): монографія / В. М. Павленко, М. М. Мельничук. — Полтава: ФОП Мирон І. А., 2014. — 244 с.
9. Скрипник В. М. Теоретико-психологічна модель толерантності як багаторівневої характеристики особистості / В. М. Скрипник, М. М. Павленко. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. — 2011. — № 46. — С. 171–174.
10. Шаюк О. Я. Психологічні особливості формування професійної толерантності у майбутніх економістів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. Я. Шаюк. — Тернопіль, 2011. — 216 с.

REFERENCES

1. Bardiyer G. L. (2007) Sotsialnaya psikhologiya tolerantnosti [Social psychology tolerance] (PhD Thesis) (unpublished), St. Petersburg
2. Bratchenko S. L. (2003) Psikhologicheskiye osnovaniya issledovaniya tolerantnosti v obrazovanii [Psychological bases of tolerance studies in education]. Pedagogika razvitiya: klyuchevyye kompetentnosti i ikh stanovleniye, vol. 2, 104–117 pp.
3. Leontyev D. A. (2009) K operatsionalizatsii ponyatiya tolerantnost [To operationalize the concept of tolerance]. Voprosy psikhologii, vol. 5, 3–16 pp.
4. Okoneshnikova N. L. (2004) Problema tolerantnosti lichnosti v sovremennoy zarubezhnoy psikhologii [The problem of identity tolerance in modern foreign psychology]. Materialy Sibirskogo psikhologicheskogo foruma [Materials Siberian psychological offline]. Tomsk: Tomsk State University, 862 pp.
5. Rierdon B. E. (2001) Tolerantnost — doroga k miru [Tolerance — the road to peace]. Moscow: Bonfi, 303 pp.
6. Novikova M. V., Nizhegorodtseva N. V. (2011) Tolerantnost v sovremennom obshchestve: opyt mezhdistsiplinarnykh issledovaniy [Tolerance in modern society: the experience of interdisciplinary research]. Yaroslavl: Yaroslavl State Pedagogical University. (in Russian)
7. Korol L. D. (2013) Fenomen tolerantnosti analiz kontseptualnykh pidkhodiv u ploshchini zarubizhnoi psikhologii [The phenomenon of tolerance analysis of conceptual approaches to foreign psychology plane]. Visnik Odeskogo natsionalnogo universitetu. Seriya : Psikhologiya, vol. 22, no. 2, 149–158 pp.
8. Pavlenko V. M., Melnichuk M. M. (2014) Psikhologiya tolerantnosti osobistosti (na materialii doslidzhennya studentiv): monografiya [Psychology tolerance of the individual (based on research students): monograph]. Poltava: FOP Myron I. A., 244 pp.
9. Skripnik V. M., Pavlenko M. M. (2011) Teoretiko-psikhologichna model tolerantnosti yak bagatorivnevoi kharakteristik osobistosti [Theoretical psychological model of tolerance as a multi-personality characteristics]. Visnik Kharkivskogo natsionalnogo universitetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Psikhologiya, no. 46, 171–174 pp.
10. Shayuk O. Y. (2011) Psikhologichni osoblivosti formuvannya profesiynoi tolerantnosti u maybutnikh ekonomistiv [Psychological features of professional formation of tolerance in future economists] (PhD Thesis) (unpublished), Ternopil

Цыбуркова Виктория Юрьевна

студентка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Резюме

Статья посвящена обзору и анализу состояния проблемы толерантности в современной психологической науке. Внимание уделялось зарубежным и отечественным работам. Показана проблема толерантности как междисциплинарного объекта исследования, на который влияет возможная односторонность сферы научных интересов психолога-исследователя. Было обнаружено, что молодая для психологии проблема уже накопила большой объем теоретических и прикладных исследований. Выявлена необходимость комплексного исследования проблемы толерантности.

Ключевые слова: толерантность, определение толерантности, компоненты толерантности, функции толерантности, виды толерантности.

Tsyburkova Victoriya

student, Odessa National Mechnikov University

THE PROBLEM OF TOLERANCE IN THE MODERN PSYCHOLOGICAL SCIENCE

Abstract

In my opinion there is a problem in the lack of purely psychological information on the topic of tolerance in the current state of the psychological science and the objective position of the researchers.

The purpose of this article is the analysis of the problem of tolerance in the modern psychological science.

This theoretical work shows that:

- the problem of tolerance in the psychological science is recent and underdeveloped;
- the increasing number of theoretical and practical studies shows its growing relevance;
- the disambiguation of the concept of tolerance hinders the agreement among the scientific community;
- the schools of the Western modern psychology tend to generalize bipolar manifestations of tolerance;
- the existence of the different approaches to this subject with their own rationale in different schools of psychology and the the scopes of the manifestation;
- the modern psychological schools of the CIS create a component structure, isolate the functions, classify tolerance according to the object, the tolerant attitude is given in order to operationalize the subject of tolerance.

Thus a substantial number of practical studies on the topic of tolerance was made and the result show the need of more empirically proven and theoretically substantial data on the topic of tolerance in the system of human personality. It may be necessary to combine the characteristics of a tolerant person as a base of a complex diagnostic methods of tolerance in the future.

Key words: tolerance, definition of tolerance, components of tolerance, functions of tolerance, types of tolerance.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2017